

S a ž e t a k

Danijel Alerić, Zavod za jezik IFF, Zagreb

UDK 801.3:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 21. veljače 1988.

„Kivija” as Used in Seget Near Trogir

Dealing with the appellations *Actinidia chinensis*, Chinese gooseberry and kiwi, the author recommends the use of „kivija” in standard Croatian for the plant involved.

ONAJ KOJI I ONAJ TKO

Jasna Melvinger

Zdravko Gavran, profesor iz Zagreba, pita što je bolje: *onaj koji je izabran* ili *onaj tko je izabran*. Kaže da ga zbunjuje odgovor koji nalazi u Pavešićevu Jezičnom savjetniku. Tamo s. v. tko piše:

„Treba razlikovati zamjenice *tko* i *koji*. Zamjenica *koji* (u muškom rodu) često se nepravilno upotrebljava mjesto *tko*, koje označava živa bića, bez obzira na spol. To isto važi za: *netko*, *svatko*, *nitko* itd. Prema tome, kad se nešto odnosi na ljude bez obzira na njihov spol i starost, treba upotrijebiti zamjenicu *tko* ili koju njenu složenicu. Dakle, nije dobro: ‚Onaj koji se ne pridržava ovog propisa, bit će kažnjen’, nego: ‚Onaj tko se ne pridržava...’ (jer se propis odnosi na sve podjednako, tj. na muškarce, žene, djecu). Tako i: ‚Ako tko prekrši ovo pravilo ... Svatko tko želi ... Nitko nema prava ... itd.’”

Misli da je ta ocjena preoštra jer iako *koji* ima oblik muškoga roda, odnosi se u općoj upotrebi na sva tri roda onako kao što je *sudac*, *predsjednik*, *profesor*, *student*, u općoj upotrebi zastupnik osoba oba spola, kao što upravo pokazuje E. Barić u trećem broju ovogodišnjega Jezika, odnosno kao što množina m.r. imenica (*stranci*, *susjedi*, *svjedoci*) u općoj upotrebi obuhvaća i osobe ž. spola (*starice*, *susjede*, *svjedokinje*), kao što pokazuje S. Babić kad govori o pretežnosti m.r. (Jezik, XXXII, str. 4).

Zamolili smo dr. Jasnu Melvinger da odgovori na to pitanje i ona je napisala studiozan članak koji prelazi uobičajen odgovor pa ga objavljujemo u ovoj rubrici.

Ur.

Oba ova izraza, i *onaj koji* i *onaj tko* u određenome kontekstu mogu biti sintaktički i značenjski jednakovrijedni te se govornik može slobodno, ne kršeći normativne zahtjeve suvremenog hrvatskog književnog jezika, opredijeliti ili za jedan ili za drugi. To potvrđuju i primjeri iz proznih djela suvremenih hrvatskih pisaca. Može se jedino pripomenuti da je u većine pisaca, u djelima koja ovdje navodimo¹ izraz *onaj tko* češće u uporabi nego izraz *onaj koji*:

¹ I. Aralica, *Graditelj svratišta*, Znanje, Zagreb, 1986; J. Franičević Pločar, *Vir*, Naprijed, Zagreb, 1978; Z. Golob, *Dnevnik 1985*, Mladost, Zagreb, 1987; Z. Majdak, *Tiha jeza*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1975; R. Marinković, *Kiklop*, Prosveta, Beograd, 1965; P. Pavličić, *Dunav*, Nakladni zavod

U ovaj ravničarski pejzaž dolazi samo *onaj tko* je već na sve – ravnodušan. *Onaj kojem* je još jedina utjeha pustiti se mutnoj snazi rijeke da ga odnese u natrunuo vidik. (M. Peić, *Skitnje*, str. 220). Bila je to gruba djevojka, zvali su je „Akindžija”, a momci su govorili da će *onaj koji* je uzme, ako pod plug preže dvije bedevije, s jednom moći u Drniš na pazar. (I. Aralica, *Graditelj svratišta*, str. 249). Ali češće ono što se dovikuje nije važno: *onaj tko* je prešao u grad, pita *onoga tko* je još na otoku jesu li mu tamo ostale cigarete... (P. Pavličić, *Dunav*, str. 144). To je kao neko primitivno kuglanje, samo što *onaj tko* obori* orahe ima pravo da ih strpa u džep. (P. Pavličić, *Dunav*, str. 65). Strijeljat će svakog *onoga tko* bi to učinio. (J. Franičević Pločar, *Vir*, str. 304). Može li ona ili *onaj tko* se pojavi u njenom životu sasvim zanemariti te odvratne izreske iz novina... (Z. Majdak, *Tiha jeza*, str. 193). *Onaj koji* se sviđa milijunima sviđa se i samom sebi, *onaj koji* se dopada. (Z. Golob, *Dnevnik 1985*, str. 116). *Onaj o kome* prosuđujemo to je i *onaj koji* prosuđuje, po nama i kroz nas on postoji. Kao u Bibliji dobit će samo *onaj koji* već ima. (Z. Golob, *Dnevnik 1985*, str. 80).

I preoblika pokazuje da se izrazi *onaj koji* i *onaj tko* u navedenim primjerima mogu zamijeniti jedan drugim bez promjene u značenju rečenice:

Onaj tko (→ *onaj koji*) obori (strese) orahe ima pravo da ih strpa u džep.

Onaj koji (→ *onaj tko*) se sviđa milijunima sviđa se i samom sebi.

Međutim, premda izrazi *onaj koji* i *onaj tko* najčešće imaju isto značenje i istu uporabu u rečenici, to ne znači da među njima ne postoje i razlike.

Ponajprije treba upozoriti na razliku u ustrojstvu: *onaj koji* je eliptični, a *onaj tko* nije eliptični izraz.

Naime, poznato je² da odnosna zamjenica *koji* može stajati samo uz imenicu ili uz ličnu zamjenicu: npr. *djevojka koja čita, knjiga koju sam kupila, ja koja mu želim dobro* i sl. I u izrazu *onaj koji* odnosna se zamjenica oslanja na imenicu, samo što ta imenica nije izrečena jer se kao značenjski zalihosna može izostaviti. To je najčešće imenica *čovjek*, ali možemo podrazumijevati i kakvu drugu imenicu pod uvjetom da označuje osobu. I u primjerima koje smo naveli izraz *onaj koji* uvijek možemo tumačiti kao eliptičan:

Onaj čovjek / umjetnik / književnik koji (→ *onaj koji*) se sviđa milijunima...

Onaj čovjek / mladić / momak koji (→ *onaj koji*) je uzme...

Imenica *čovjek* nije izrečena, nego se samo podrazumijeva i u izrazima *neki koji, svaki koji, svi koji* i sl. Evo jednog primjera za uporabu izraza *neki (čovjek) koji*:

Pa i kako mogu razgovarati s *nekim koji* pere njihove čaše i kuha njihove kave... (I. Raos, *Smijeh izgubljenih djevojaka*, str. 273)

S druge pak strane, treba reći da se imenica *čovjek* kao oslonac relativne klauzule može pojaviti i bez atributa u sintaktički jednakovrijednoj uporabi s izrazom *onaj koji*:

Matice hrvatske, Zagreb, 1983; M. Peić, *Skitnje*, Matica hrvatska, 1967; I. Raos, *Smijeh izgubljenih djevojaka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1984; A. Šoljan, *Deset kratkih priča za moju generaciju*, Matica srpska, Novi Sad, 1966.

* Rečenica s *obori* zvuči stilski obilježeno. Trebalo bi *strese*.

² Vidi W. Browne, *Relative Clauses in Serbo-Croatian in Comparison with English*, Institute of Linguistics Faculty of Philosophy University of Zagreb, Zagreb, 1986.

Nakon kupanja mogu se čitati novine, gledati brodovi ili raspravljati o meteorologiji, što je zapravo najbolje: *čovjek koji* se još i u listopadu kupa u Dunavu izgleda sam sebi kao junak. (P. Pavličić, *Dunav*, str. 123).

A odnosna zamjenica *tko* ne može se oslanjati ni na imenicu ni na ličnu zamjenicu, nego samo na drugu imeničku ili pridjevsku zamjenicu i to samo na onu koja označuje ljudsko biće. Npr. *onaj tko je došao, netko tko je pošten, nitko tko je razuman, svatko tko o tome razmišlja* i sl. Nijedan član izraza *onaj tko*, dakle, nije neizrečen, premda to ne znači da i ovdje ne može doći do izostavljanja: u stanovitom rečeničnom okruženju, kada su logičko – gramatički odnosi posve jasni i bez pokazne zamjenice *onaj* koja služi kao oslonac relativnoj klauzuli, ona se ne mora izreći. Pojedini književnici, u prilici kad se mogu opredjeljivati između više mogućnosti (*onaj čovjek koji, čovjek koji, onaj koji, onaj tko, tko*), biraju upravo ovu: ispisuju „slobodnu” odnosnu rečenicu³ bez semantički zalihosnih formalno – gramatičkih elemenata. To rješenje je i stilski najekspresivnije:

Tko vlada ne poznaje zakona, *tko* ne poznaje zakona vrši nasilje, *tko* vrši nasilje izaziva strah, *tko* izaziva strah izaziva i mržnju, *tko* mrzi ne ljubi... (R. Marinković, *Kiklop*, str. 301).

U navedenim primjerima „ispuštena” je pokazna zamjenica prema pravilu: *onaj tko* → *tko*.

Onaj tko (→ *tko*) vlada ne poznaje zakona...

Treba još naglasiti da su mogućnosti uporabe izraza *onaj koji* u rečenici šire no mogućnosti uporabe izraza *onaj tko*. Jedno od ograničenja uporabe izraza *onaj tko* je morfološke naravi.

Zamjenica *koji* ima potpunu promjenu pa se može odnositi i na imenicu i ličnu zamjenicu u jednini i na imenicu i ličnu zamjenicu u množini. *Tko* ima samo oblike za jedninu pa se može odnositi samo na zamjenice u jednini. Zato naspram izraza kao što su: *ovi (ljudi) koji, ti koji, oni koji, svi koji, neki koji* i sl. ne postoje sintaktički i značenjski jednakovrijedni izrazi s odnosnim *tko*.

Također, *onaj koji* i *onaj tko* imaju istu uporabu u rečenici samo onda kada se odnose na osobu koja nije prepoznatljiva po svojim individualnim svojstvima, nego se o njoj govori samo potencijalno ili hipotetički.

U ovom drugom slučaju *onaj koji* i *onaj tko* pojavljuju se u općenitom značenju i podrazumijevaju mogućnost određivanja zamjenicom *svaki* ili mogućnost da budu zamijenjeni kojim od ovih izraza: *koji god, tko god, tkogod tko* ili *netko tko* (ako *netko* znači isto što i *tkogod*):

Onaj tko strese orahe (→ *svaki onaj tko* strese orahe) ima pravo da ih strpa u džep.

Dobit će *samo onaj koji* (→ *samo tkogod tko*) ima.

Strijeljat će *svakoga onoga tko* (→ *svakoga koji god*) bi to učinio.

Onaj koji se sviđa milijunima (→ *tko god* se sviđa milijunima) sviđa se i samome sebi.

U ovakvim rečenicama vrijeme radnje nije aktualizirano pa se glavni predikat može pobliže odrediti priložnim oznakama: *uvijek, obavezno, po pravilu, obično, primjeri-*

³ O relativnoj rečenici sa slobodnom zavisnom klauzulom vidi i: J. Melvinger, *Kotokvijalne relativne rečenice u Vukovu prijevodu Novog zavjeta*, Revija, br. 8/9, Osijek, 1987. str. 658–667.

ce, i sl. Riječ je o radnjama koje se vrše na tipičan način: po kakvom zakonu ili propisu, po prirodno uvjetovanom slijedu stvari ili po kakvom redu ili običaju.

Za razliku od izraza *onaj tko* obilježenog po svom predmetnom značenju, *onaj koji* nije na taj način obilježen pa se tako može odnositi i na određene, konkretne osobe, prepoznatljive po svojim individualnim svojstvima. Pokazuje to i ovaj primjer dijaloga iz razgovornoga jezika:

– Koji je od onih mladića na igralištu tvoj sin?

Onaj koji drži loptu.

Onaj koji u odgovoru nikako ne možemo zamijeniti s *onaj tko* jer bi došlo do promjene značenja, do pomaka k apstraktnijoj nijansi: više se ne bi radilo o konkretnoj nego o tipičnoj situaciji. Izraz *onaj tko* podrazumijevao bi značenje *svaki onaj tko* što je u zadanom kontekstu besmisleno:

– Koji od onih mladića je tvoj sin?

– **Onaj tko* drži loptu.

Da *onaj tko* podliježe određenim ograničenjima u svojoj uporabi uvjetovanim obilježenošću predmetnog značenja (kao, uostalom, i svi ostali izrazi s ovom odnosnom zamjenicom) vidi se i po tome što se pokazano *onaj* ne može zamijeniti drugim demonstrativnim oblicima. Netko tko se za vrijeme govora nalazi u blizini govornika ili sugovornika nužno je konkretna, određena osoba, pa je jasno zašto je samo treća od sljedećih zamjena moguća:

Ovaj koji stoji kraj mene → *Ovaj tko* stoji kraj mene

Taj koji stoji kraj tebe → *Taj tko* stoji kraj tebe

Onaj koji stoji kraj njega → *Onaj tko* stoji kraj njega

Onaj koji, kada se odnosi na potencijalnu ili hipotetičku osobu, kao što je već protumačeno, eliptični je izraz: „ispušta” se imenica koja se ne pojavljuje u prethodnom kontekstu. A kada se odnosi na određenu osobu ili kakav drugi konkretiziran pojam *onaj koji* je reduciran izraz: u njemu je kao zalihosna „ispuštena” imenica u anaforičkoj situaciji:

... taj list u svom tekstu samo podsjeća na sadržaj rasprave i na *dva pristupa* idejnoj situaciji, konstatirajući da *onaj koji* tada nije prošao traje i dalje. „*Danas*”, 26. travnja 1988.

U Pavišićevom *Jezičnom priručniku* normativno se postavlja zahtjev da se uporaba izraza *onaj koji* ograniči samo na slučajeve kada se taj izraz odnosi na osobu muškog spola. Međutim, značenje roda kongruencijski ovisnih riječi u tom izrazu ovisi češće o gramatičkom, nego o prirodnom rodu „ispuštene” imenice. Tako, ako je npr. „ispuštena”, elidirana ili reducirana imenica *mladić* koja ima prirodni rod, tj. rod motiviran razlikom u spolu koja postoji među živim bićima u izvanjezičnoj zbilji, onda se izraz *onaj koji* odnosi isključivo na osobu muškog spola. Međutim, većina imenica muškoga roda kojima se u našem jeziku označuju osobe nemaju prirodni rod, motiviran razlikama po spolu u izvanjezičnoj zbilji, nego gramatički. Tako npr. imenice *čovjek* (u značenju ljudsko biće), *učenik*, *građanin* i sl. imaju gramatički rod, mogu se odnositi i na osobe muškog i na osobe ženskog spola. Zato ni *onaj (čovjek) koji* ne mora uvijek biti muškarac.

S a Ź e t a k

Jasna Melvinger, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 801.56:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak travnja 1988.

Onaj koji and onaj tko

The article exemplifies equivalent use of the expressions *onaj koji* and *onaj tko* in dependent clauses. Attention is also drawn to the differences, both in their structure and referential meaning.

VELIKO ILI MALO SLOVO VLASTITIH IMENA U MNOŽINI

Željka Fink

Vlastita se imena relativno rijetko upotrebljavaju u množini. Ova se konstatacija dako ne odnosi na imena pripadnika naroda, narodnosti i etnografskih skupina (*Hrvati, Srbi, Albanci* itd.), na nazive stanovnika izvedenih od imena naseljenih mjesta (*Zagrepcani, Riječani* itd.), na nazive stanovnika izvedenih od imena država, pokrajina, regija, kontinenta, otoka, poluotoka, brda, planina i sl. (*Egipćani, Vojvođani, Zlatiborci* itd.), na vlastita imena koja imaju oblik množine (pluralia tantum) (zemljopisna imena: *Bahamski Otoci, Sejšelski Otoci, Donji Andrijevci, Ploče, Alpe*; imena priredaba: *Balkanske igre, Dubrovačke ljetne igre*; glagoljske spomenike: *Kijevski listići, Praški listići* itd.). Sva ostala vlastita imena (osobna imena, prezimena, nadimci ljudi, imena božanstava, mitoloških bića, životinja, likova iz književnih djela, zemljopisni pojmovi, imena građevina, blagdana, praznika, priredaba, naslovi knjiga, časopisa, novina, zaštićena imena proizvoda i sl.) mogu imati oblike množine iako se to dosta rijetko ostvaruje.

*Gramatika hrvatskosrpskog jezika*¹ u poglavlju o kategoriji broja govori o imenicama koje se upotrebljavaju samo u jednini (singularia tantum). Na prvom mjestu spominje lična imena i prezimena, ali dodaje: „Imena upotrebljavana u množini znače lica istoga imena, ali različitih tjelesnih i duševnih osobina, različitih ličnosti (i po tom se razlikuju od zajedničkih imenica upotrijebljenih u množini). Npr.: Ima mnogo *Stjepānā*. U tom se mjestu gotovo sve ženske zovu *Marije*. Ili znače članove jedne porodice (dinastije) istoga imena; npr.: Shakespeare je pisao o *Richardima* (tj. o Richardu II i III) i *Henricima* (tj. o Henriku IV, V, VI, VII). U njihovoj porodici bilo je više *Sōffijā*. — Prezimena u množini upotrijebljena znače članove jedne porodice (dinastije) istoga prezimena. *Petrovići* su se odselili u grad. Posljednji *Stipančići* su glavna lica u romanu istoga imena. Krleža je živo prikazao *Glembajeve* i *Klanfare* u svojim dramama i pripovijetkama. U Bosni su vladali *Kotromanići*, a u Srbiji *Nemanjići*.” (Str. 40, 41.). Na drugom mjestu spominje neka zemljopisna imena. Gotovo identično određenje ponavlja se i u *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva*², pod natuknicom *singulare tantum*.

¹ Brabec-Hraste-Živković, Zagreb, 1966.

² R. Simeon, Zagreb, 1969.